

Altay Topulukları Dil ve Kültürleri
Uygulama ve Araştırma Merkezi

Türkiye Dil Bilimi Kurumu

UNESCO Türkiye Milli Komisyonu

Pamukkale University

Yunus Emre'nin
Vefatının 700.
Yılı Dönümü (1241-1321)
UNESCO İşbirliğine Açılmış

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI YUNUS EMRE SEMPOZYUMU

24 -27 MAYIS 2021
<https://www.pau.edu.tr/altaydinleri>

 BENGÜ

DENİZLİ PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI
YUNUS EMRE SEMPOZYUMU
BİLDİRİ KİTABI

BENGÜ YAYINLARI: 349

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Yakup Ömeroğlu

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Nergis Biray
Prof. Dr. Mehmet Vefa Nalbant
Dr. Öğrt. Üyesi Sema Eynel

KAPAK TASARIM
İbrahim Sağlam

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Denizli Pamukkale Üniversitesi
Uluslararası Türk Dünyası Yunus Emre Sempozyumu
Türü: Bildiri Kitabı
1.Baskı, 1054 s., 21x29.7 cm
Kasım 2021, Ankara

ISBN: 978-625-7403-43-6

İLETİŞİM

Pamukkale Üniversitesi
Altay Toplulukları Dil ve Kültürleri Uygulama
ve Araştırma Merkezi, DENİZLİ
Genel Ağ Adresi: <https://www.pau.edu.tr/altaydilmer>

BASKI

Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San. ve Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No: 48/48-49, İskitler/ANKARA
Tel: (0312) 341 36 67, Sertifika No: 47865

*Uluslararası Türk Dünyası Yunus Emre Sempozyumu Bildiri Kitabı'nda
yer alan bildiri metinlerinin içeriğinden yazarları sorumludur ve tüm hakları
saklıdır. İzinsiz kopyalanamaz, aktarılamaz, çoğaltılamaz.*

 BENGÜ

BENGÜ YAYINLARI

Sakarya Mah. Göztepe Sk. No: 5/A
Altındağ/ANKARA
Tel : +90(312) 311 70 52
Faks : +90(312) 311 70 32
e-posta : bilgi@ayb.org.tr

ULUSLARARASI
TÜRK DÜNYASI
YUNUS EMRE

SEMPOZYUMU

BİLDİRİ KİTABI

Pamukkale Üniversitesi

Altay Topulukları Dil ve Kültürleri Uygulama ve Araştırma
Merkezi

(24-27 Mayıs 2021)

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Nergis BİRAY

Prof. Dr. Mehmet Vefa NALBANT

Dr. Öğrt. Üyesi Sema EYNEL

Ankara, 2021

 BENGÜ
"Bir Avrasya Yazarlar Birliği Kuruluşudur"

YUNUS EMRE VE BABARAHİM MEŞREB'İN ŞİİRLERİNDE "GÖNÜL" KAVRAMI

Concept Of 'Gonul' In The Poems Of Yunus Emre And Babarrahim Meşreb

Süveyda ŞAHİN¹, Nergis BİRAY²

Özet

Bu bildiri Türk edebiyatı ve Türk dünyasının büyük şairi Yunus Emre'nin şiirlerindeki "gönül" kavramı, 17. yüzyıl Çağatay Edebiyatı'nın tasavvuf şairi temsilcilerinden Babarrahim Meşreb'in şiirlerindeki "gönül" kavramı ile karşılaştırılmalı olarak incelenmektedir.

Gönül gözüyle seyretmek anlamına da gelen tasavvuf, bir araç olmaktan çok Hak bilgisine ulaşma olarak da değerlendirilmektedir. Bu yol çok kolay ve basit bir yol değildir. Tasavvuf şairleri ve bilge insanlar, bu güçlüklerle dolu yolu yani Hak bilgisine ulaşma yolunu seçtikleri kelimelerle, sanat dolu ifadelerle anlatmaya; ele aldıkları konulardaki bilgilerini aktarmaya çalışmışlardır. Bu yolda bu gidişe katılıp gönül gözüyle bakabilmek, bu yolda yürüyebilmek "salik" olmayı gerektirir. Bu yolun adına ya da sürece "seyr-i sülük" denir.

Tasavvufun merkezinde insan vardır. İnsanın merkezinde de "gönül" vardır. Bu yolun yol göstericileri de "gönül terbiyesi"ni amaç edinirler. Tasavvuf anlayışında gönül, Tanrının tecelli ettiği yer ve buna ek olarak da Tanrının nazargâhıdır. Gönül, ruh dünyamızda iz bırakması, doğrudan insani yapımıza yönelmesi gibi özellikleri bakımından tasavvuf şairlerinin mısralarında en güzel ifadelerini bulmuştur.

Bildirimizde, tasavvuf şairlerimizin her ikisinin de mısralarında gönül ile ilgili olarak kurdukları anlam ilişkisi ve mısralarında sık sık yer verdikleri gönül kavramına bakılarak ve söz varlıklarına vakıf olmaya çalışılarak "gönül dünya"larına nüfuz edilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, Babarrahim Meşreb, Türk edebiyatı, Çağatay edebiyatı, Türk dünyası, gönül, tasavvuf, insan.

Abstract

In this paper, the concept of "gonul" (heart) in the poems of Yunus Emre, the great poet of Turkish literature and the Turkish world, is examined in comparison with the concept of "gonul" in the poems of Babarrahim Meşreb, one of the representatives of Sufi poetry of the 17th century Chagatay Literature.

Sufism, which also means looking with the eyes of the gonul, is also considered as a "way" to reach the knowledge of Allah rather than being a tool of it. This way is not an easy and simple way. Sufi poets and wise people tried to explain this difficult path, the way of reaching the knowledge of Allah, with the words they chose, with artistic expressions, and to convey their knowledge on the subjects they dealt with. Participating in this path, being able to look at it with the eyes of the gonul, and walking on this path requires being a salik (pilgrim). The name or process of this path is called "seyr-i suluk" (the spiritual journey of the salik).

Human is at the center of Sufism and at the center of the human is the "gonul". The guides of this path also aim at "nurture of the gonul". In the understanding of Sufism, the gonul is the place where God manifests and also God's nazargah. The gonul has found its best expressions in the verses of Sufi poets in terms of its characteristics such as leaving a trace in our spiritual world and directing towards our human nature.

In the paper, it is tried to penetrate both poets' world of "gonul" by examining the concept of "gonul" and the relationship of meaning related to this concept in their verses and by trying to have a grasp of their vocabulary

Key Words: Yunus Emre, Babarrahim Meşreb, Turkish literature, Chagatay literature, Turkish world, gonul, sufism, human.

0. Giriş

14. yüzyıl Türk şairi ve düşünürü Yunus Emre, Ahmet Yesevî çizgisinde bir tasavvuf anlayışına sahiptir. Yesevî yolunda yürüyen Yunus'un edebî şahsiyetinin oluşmasında derin bir tesiri

¹ Arş. Gör. Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü. <https://orcid.org/0000-0003-2289-3738> suveydasahin48@gmail.com

² Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü. <https://orcid.org/0000-0002-4168-220X> nergisb@gmail.com

olan tasavvuf ilmi, 14. yüzyıl Anadolu topraklarındaki Türk tasavvuf edebiyatının da bir halkasını oluşturmuştur.

Yunus, mısralarında sadece insani duyguları işleyip insani değerleri ele almamış, sosyal ilişkileri de konu olarak dile getirmiş ve toplum yapısına zarar verebilecek konularda insanlara uyarılarda bulunmuştur. Yunus, bazen "tezat" oluşturan söyleyişlerle, bazen "ilgi çekici" örneklerle, bazen ayet ve hadislerin "meâlleri"ni vererek kendi insanına anlatmak ve benimsetmek istediği konuları, arı duru Türkçesiyle başarılı bir şekilde anlatmıştır. Kötünün yanında iyiyi, çirkinin yanında güzeli, yanlışın yanında doğruyu onun mısralarında buluruz.

Yunus'tan birkaç yüzyıl sonra 17. yüzyıl sonu 18. yüzyıl başında yaşayan Çağatay Edebiyatı şairlerinden Baba Rahim Meşreb de mutasavvıf şairlerimizdendir. Asıl adı Abdurrahim olan şairimiz *Baba Rahim* ya da *Rahim Baba* olarak bilinmektedir. Melamî ve Kalenderî bir derviş olduğu bilirse de onun tasavvuf anlayışını sadece bu noktadan değerlendirmek yanlış olacaktır. *Melamiliğin ve Kalenderiliğin temel özelliklerinden olan nefsi kınama, nefis mücadelesi, kişinin kendi nefsinin ayıplaması anlayışı, Meşreb'de de açıkça görülmektedir* (Gedik, 2010: 5). Meşreb'in şiiirlerinden anlaşılacağı üzere onun tasavvuf görüşünde ilahi aşk coşkusu her zaman ön plandadır. Ona göre tasavvuf terimi derin bir aşkı ve samimiyeti ifade etmektedir. Bu yüzden Meşreb, tasavvûfî görüşlerini çok farklı kaynaklardan edinme yoluna gitmiş ve inandığı görüşlerini hangi mutasavvıfta görmüşse onunla sohbet etmeye çalışmıştır. Bu yüzden onun ilham aldığı birçok mutasavvıf vardır. *Meşreb'in tasavvuf anlayışının temelinde fakriyet, mahviyet, samimiyet, aşk ve pîre bağlılık kavramları vardır. Gurur, kibir, gösteriş, nesebiyet, dünyaya olan bağlılık, ikiyüzlülük, makam sevgisi, mal mülk peşinde koşturmak, şatafat onun anlayışında asla affedilmez kusurlardır* (Gedik, 2010: 6). Meşreb'e göre sufilik kavramı gönül ve aşk işidir. O sahte dervişleri, cahil şeyhleri, temiz ve fazilet sahibi bir Müslüman olduğunu savunan sufileri ve gönlünde ilahi aşk barındırmayan Müslümanları eleştirmiştir. Meşreb, ilahi aşkın gerçek aşk olduğuna inanmaktadır ve ona göre bir ibadet aşksız yapılırsa gerçek bir ibadet olmaktan çok uzaktır.

Bildiride Yunus Emre ve Babarrahim Meşreb'in mısralarında genel olarak yer verdiği "gönül" kelimesinin kullanımına değinilecektir.

Mevlânâ, Mesnevî'de gönül kelimesi ile ilgili şu ibarelere yer vermiştir: *Görünen varlık âlemi insanî hakikat anlamındaki gönlün bir sureti ve yansıması, gönül de bu sureti var kılan manadır* (c. V, b. 870).

"İnsanın Hakikati: Gönül" adlı yazıda, ruhun gönül ile ilişkisi çekirdek remzi üzerinden ele alınmakta, ruhun insan varlığının çekirdeği olarak bu çekirdeğe hayat veren ve onu canlandıran su gibi olduğu ifade edilmektedir. Küçük, onu *Rahmani nefes her varlığa o varlığın kendi kabiliyetine göre sirayet etmiş ve onun mertebesine uygun bir canlılıkla onu var kılmıştır. Rahmani nefesin özelliklerini gün yüzüne çıkarma bakımından en yetkin çekirdek ise insan varlığının hakikatini teşkil eden gönüldür* şeklinde tanımlar. Küçük'e göre ârifler ile Mevlânâ'nın eserlerinde gönül kavramı,

semantik bir anlam genişlemesi ile kullanılmış ve gönlün insandaki toplayıcı hakikat olarak görüldüğü belirtilmiştir (2011: 46-52).

Kutlu ise, gönlü tarif etmenin tıpkı aşkı tarif etmek kadar zor olduğunu düşündür. Ardından gönül kelimesinin kalp anlamında insanın manevî varlığının ifadesi olarak kullanıldığını; iman, sevgi ve nefretin, iyi ve kötü duyguların menşei olduğunu ifade ederek onun tasavvufî anlayışta aşkın kaynağı olduğunu söyler. Bu açıdan gönül kelimesi çevresinde birçok söz varlığının, bunların içinde en çok da deyimlerin olduğunu ifade eder. Kutlu, gönül kelimesinin çok geniş bir anlam dairesi içerisinde kullanıldığını da sözlerine ekler (www.yenisafak.com).

Gönül 'güzelliği kendine ait olan' bir cevherdir, âlem ise 'güzelliği kendine ait olmayıp gönül cevheri ile güzellik bulan' bir arazdir. Eğer bu âlem gönlün gölgesi ise o zaman nasıl gönlün gayesi ve hedefinden bahsedebiliriz? (Küçük, 2011: 46-52).

I. Yunus Emre ve Baberahim Meşreb'in Şiirlerinde Gönül Kavramının Ele Alınışı

I.1. Genel Anlamda Gönül

Gönül kelimesi, Türk edebiyatının dini-tasavvufî eserleri ile divan ve halk edebiyatı eserlerinde farklı dillerden alınan ve kullanılan 'dil, derûn' (Farsça); 'kalp, hâtur' (Arapça) gibi farklı terimlerle karşılanırken Yunus Emre'nin mısralarında genel olarak 'gönül', daha az örnekte de 'yürek, kalb' sözlerinde ifadesini bulmaktadır. Baberahim Meşreb'in mısralarında ise gönül kelimesi Çağatay Türkçesindeki şekliyle 'köngül, yürek, kalb' sözleriyle karşılanmaktadır.

Türkçemizin ilk yazılı kaynaklarından kabul edilen 8. yüzyılda taşlara kazınmış yadigarlarımız Bengütaşlar'da '...köngültegi sabımın...' ifadesinde karşımıza çıkan kelime, oldukça geniş bir anlam dairesinde kullanılmaktadır. "Akıl, anlama, kavrayış" karşılığında da kullanılan gönül kelimesinin sözlüklerde farklı anlamlarda kullanıldığını da görmekteyiz.³

Şairlerimizin birçoğunun vazgeçilmez sözleri içinde yer alan olan 'gönül', aşk ve inançla ilgili konularda daha sık karşılaştığımız bir kelimedir. Şiirler ve edebi metinlerde gönülle ilgili gönlün bir mekân olarak kabul edilmesi, kuş gibi uçması, gözyaşı döken aşığa benzetilerek kişilik özelliğine kavuşturulması gibi sayısız teşbih ve mecazla karşılaşırız.

Gönül cisimleştirilerek gamlı olan, gözyaşları döken, gerçek yolu arayan bir aşığa benzetilebilir. Yaralı da hasta da olabilir. Gönül taht, kale, şehir gibi mekanlardan biri olarak da karşımıza çıkar. Bazen Tanrı sevgisinin yer aldığı mekân iken bazen de bir dükkandır. Gönül kuş misali kanatlara sahiptir, uçuverir. Bazen eriyen bir mumdur bazen de üzerine yazı yazılan bir zemin. Tasavvufî şiirlerde onun derinliklerinde iman yazılı olduğu söylenir.

³ köngül: < ET köñül: gönül. || göyil || göyn + || göyül || göyün || güyün || Allah gönlüne rehem salmak: Allah gönlünü yumuşatmak || gönüllemek: küsmek; darılmak; alınmak || gönüsüz: gönülsüz; isteksiz (Derleme Sözlüğü. tdk.gov.tr / 14.04.2021); yürek (Tarama Sözlüğü. 14.04.2021); yürekte varsayılan sevgi, istek gibi duyguların kaynağı (Kişi Adları Sözlüğü. 14.04.2021); yürek, kalp < kalb; sine: Gönül, yürek (Kişi adları sözlüğü. 14.04.2021); vs.

Yunus Emre'nin mısralarında da gönül cisimleştirilir ve bir mekân olarak gösterilir. Onun mısralarında gönlün en önemli yeri Taha, İnşirâh⁴ ve Şuarâ⁵ surelerinde ifade edilen Hak'ın nazargâhı da olan makamdır. Tatçı; gönülden maksadın "insan-ı kâmil" olduğunu, bunun afakta "Beytü'l-haram" anlamına geldiğini belirterek gönlün "batını idrak" merkezi olduğunu söyler. O, Yunus'un kalbin bu özelliğini "Gönül Çalab'ın tahtı" şeklinde dile getirdiğini ifade eder (1997: 319-320). Gönle giden yolun vasıtası olarak dil kabul edilir. Gönül dille yapıldığı gibi gönlün yapılması da yıkılması da yine dilin kullanılmasıyla bağlantılıdır. Aslında insanın cenneti de cehennemi de dilinin ucundadır.

Gönül Çalab'un tahtı, gönüle Çalap bakdı (386/ 299: 5)⁶

Yunus, bu tür mısralarında tasavvufun esaslarından olan hakikat, şeriat, tarikat ve marifet kapısı diye bilinen 'dört kapı'yı dile getirmektedir. İnsanın marifete ulaşacağı, marifetin de tecelli edeceği yer, Hak'ın nazargâhı da olan 'gönül evi/ gönül şehri'dir (Akbalık, 2013: 24). Bu açıdan gönül; sevgi, duyuş, hissetme, istek, düşünüş, anma ve hatır gibi insanoğlunun kalbinde ortaya çıkan bütün duyguların da kaynağı ve bulunduğu bir şehirdir.

Girdim gönül şehrine, taldum anun bahrine (393/ 302: 15).

Makâm durur gönül şarı (269/ 194: dipnot).

Meşreb'de de gönlün bir mekân olarak ifade edildiği mısralara rastlarız, onun mısralarında da gönül; imanla dolu bir şehre benzetilir. İmanı barındırması nedeni ile bu şehrin diğer önemli şehirlerden farklı bir yere sahip olduğu ve o şehrin hiçbirine benzemediği, hepsinden daha değerli olduğu ifade edilmektedir.

Köngül şehri müyesser bolsa imānlar toğar andın

Ne mülk-i Şâh Keykāvūs ne taht-ı Sikenderdür (17/6)⁷

Gönül, her iki şairimizin diğer mısralarında aşkın sırlarını saklayan, hikmet ve bilginin merkezinde olan bir yerdir.

Gönlüm tolı sığmaz dile 'âşkdur ol kim hâl bile,

'İşk niceyi virdi sile anlayamaz n'oldugını (492/ 390: 2) diyen Yunus'un mısralarına benzer şekilde Meşreb'de de şu mısrayla karşılaşıyoruz:

Köngül şehri müyesser bolsa imānlar toğar andın (17/6)⁸

Gönül de bir ev gibi inşa edilen ve sahibi Yüce Mevla olan bir mekandır. Yunus, yerleşik düzenin unsurlarından olan "ev" kelimesini mısralarında sıkça kullanmaktadır. Bu mısralarda 'gönül' insanın sığındığı bir yer olmak yanında Tanrı'nın sahibi olduğu ve Tanrı'yı misafir eden yer ifadesini de taşımaktadır:

⁴ 55. Ayet: "Rabbim gönlümü aç!"; 1. Ayet: "Senin göğsünü açmadık mı?"

⁵ 89. Ayet: "(Allah'ın huzuruna) Selim bir kalple gelenler, müstesna bir yere sahiptirler".

⁶ Yunus Emre'nin şiirleri "Mustafa Tatçı (1990). Yunus Emre Divanı I-II, Kültür Bakanlığı, Ankara". adlı eserden alınmıştır.

⁷ Gönül şehri nasip olursa imanlar ondan doğar, o ne Şeyh Keykavus'un mülkü ne de İskender tahtıdır.

⁸ Gönül şehri nasip olursa imanlar ondan doğar.

'İşkuñ çeri saldı benüm gönüm evi iklimine (135/ 78: 3)⁹ ya da gönül evinin sahibini bilmeyenlere insan denmemesi gerektiğini ifade eder:

Kur'an kelamum didi gönüle evüm didi

Gönül ev ıssın bilmez ademden tutmayalar (112/ 57: 3)

Aşıklarda olduğu gibi tasavvuf ve tekke şairlerinde de geleneksel yapı içerisinde kültürün kalıplaşmış ve benzer ifadelerle sürdürüldüğü görülmektedir. Babarrahim Meşreb'te de tıpkı Yunus'taki gibi gönül bir evdir. Ruhun mülkü olan vücut o gönülü korur. Gönül evini harap etmek onun madden de vücutta etkilerini gösterecektir. Meşreb'de de gönülün eve benzetilmesi konusunda şu mısralarla karşılaşırız:

Ayladi ko'ngulning uyın xarob,

Bul erür tan mulkining vayronasi. (Mashrab, 2004: 43)¹⁰

Yunus Emre, soyut kavramları somutlaştırarak, cisimleştirerek felsefi anlamlar taşıyan tasavvufi görüşlerini halka daha kolay bir şekilde anlatabilmiştir. Gönül onun mısralarında bir sultan tahtıdır. Gönülün sultanı ise âlemlerin yaratıcısı Allahu Teâlâ'dır:

Gönüller tahtının sultanı sensiz (366/ 282: 5).¹¹

Babarrahim Meşreb'de de Yunus'taki gibi somutlaştırma yoluna gidilmiştir ve gönül bir tahttan daha üstün bir nesne olarak görülmüştür. Göklerdeki o tahtın sahibi olan Allah'ın yeryüzündeki sultanlardan çok farklı olduğu ve onlara hiç benzemediği şu dizelerle vurgulanmıştır:

Köngül şehri müyesser bolsa imānlar toğar andın

Ne mülk-i Şāh Keykāvūs ne taht-ı Sikenderdür (17/6)¹²

Gönül sadece Allah nuruyla aydınlanabilen bir hücredir de. İlker, "akıl-casus" ve "gönül-hücre" arasında Yunus Emre'nin nasıl bir anlam ilişkisi kurduğunu göstermek, kavramların bir araya gelme biçimlerini belirtmek için kaleme aldığını ifade ettiği "Yunus Emre'de Özgün Söz Kalıpları" adlı yazısında Yunus'un gerçek bir söz işçisi olduğunu, söz ve kavramlara yüklenen anlamların benzerlik ve bağıntı ilişkileriyle, parça-bütün yönelimiyle dönüşüm geçirdiğine onun mısralarında tanıklık ettiğimizi ifade eder (2018: 1).

Anun nûrı karañuyı sürer gönül hücreşinden

Pes karañulık nûrıla bir hücreye nite sıgar (134/ 77: 3).

Meşreb'in mısralarında ise gönül bazen bir haneye dolayısıyla da bir hücreye benzetilir. Aşık, aşk muhabbetiyle yanıp kül olmaya başladığında bazen dayanamaz ve Allah'a isyan eder. İşte o an işlediği bu günahla birlikte yalnızlık içinde kalır ve gönülün odasında inzivaya çekilir:

Kuysa muhabbat o tig'a fisqu fuñur gunohlaring.

⁹ Diğerleri: 130/ 73: 1, 238/ 173: 8, 376/ 293: 1, 269/ 194: 2, 376/ 293: 1, 478/ 376: 3, 379/ 295: 5.

¹⁰ 'Gönülün evini harap eyledi, bu ten mülkünün viranesidir'.

¹¹ Diğerleri: 362/ 279:1, 366/ 282: 5, 379/ 295: 2, 427/ 334: 1,

¹² Gönül şehri nasip olursa imanlar ondan doğar, o ne Şeyh Keykavus'un mülkü ne de İskender tahtıdır.

Xilvat etib kelur o'zi ko'ngulning xonaqosig'a. (Mashrab, 2004: 7)¹³
Yunus soyut kavramları somutlaştırarak dile getirir. Halkın anlamasını da kolaylaştıran bu akıcı Türkçe, onu kendi çağının Türkçe sevdalısı olarak tanımamızı da sağlamıştır. Meşreb ise Doğu Türkçesinin temsilcisi olan Çağatay Edebiyatının son döneminde Çağatay Türkçesi ile lirizmi yüksek, didaktik şiirler kaleme almıştır. O, şiirlerinde Klasik Edebiyatta kullanılan ölçüyü kullanmış, kafiye ve vezin seçmede oldukça titiz davranmıştır. *Özbek araştırmacılarından Meşreb üzerine çalışmalarıyla tanınan Abdüreşit Abdugafurov; Meşreb'e mahsus 'meşrebâne' üslûptan söz eder. Meşrebâne üslûbun özellikleri; halk türküleri gibi sade ve samimiliği ile büyüleyici olması, vezin ve kafiyelerin halkın canlı dilinden faydalanılarak yapılması ile mısralardaki akıcılık ve coşkunluk olarak belirtilir* (Kanabaev, 2013: 13).

Gönül bir demir gibi, herhangi bir nesne gibi paslı olabilir, kir tutabilir. Gerçek iman bu pasın ve kirin temizlenmesiyle elde edilecektir. Gönülün pasının silinmesi erenin nefesiyle gerçekleşecek, bu yolla gönle pas yerine nur dolacaktır. Tanrı, Hak'a ulaşmış sağlam gönüllere görünür. Mana ve hakikat alemine doğru yürümek isteyen her kulun ilk yapması gereken şey gönülünü her türlü pastan temizlemek olmalıdır:

Döndürür erün nefesi iricegiz Tanrı hâsı

Siler gönüllerden pâsı yirine nûr toldurmaga (423/ 329: 5). Babarrahim Meşreb'te de gönülün paslı bir metale benzetildiği bir mısra yer almaktadır. Şair, insanın her daim vefalı olması, hatır kırıcı olmaması gerektiğini öğütlerken gönülün tasavvufi yolda ilerlemek için attığı her adımda bu tanıdık yüzlere rast geleceğini ima etmiştir. Aşğın aydınlanmak için girdiği bu yolda gönülünün pasını temizleyecek olan yine bu tanıdık yüzlere gösterilen vefa olacaktır. Yunus'ta olduğu gibi Meşreb'de de gönül paslanabilen, kir tutabilen bir nesneye benzetilmiş, imanla bu pasın temizleneceği ima edilmiştir.

Vefânı resmini tut bolma hâtır-âzürde

Köngülni zengini açkündek âşnâ uçar (10/5)¹⁴

Yunus'un mısralarında iman ve din yoluna gönüldeki kiri yıkayanların davet edildiğini görürüz. Gönül temizliği ancak bir mürşit rehberliğinde rahmet suyuyla gönülü yıkayarak, vahdet yolunda yürümekle mümkün olacaktır:

Akar rahmet suyu çağlar gönül kirin yuyan gelsün (312/ 230: 5).

Fesatlığın ve kinin de gönülde yeri yoktur. Gönül sevgi ve aşk mekanıdır. Yunus aşağıdaki mısradaki:

Giderdüm gönlümden kîni kin tutanın yokdur dini (501/ 399: 5) diye kinin dinle imanla aynı yerde olamayacağını söylerken bir diğer mısrasında:

¹³ O, Allah'a isyan içinde aşk silahıyla yanıp da kül olsa bile yalnızlık dolu inzivaya çekilerek gönülün odasına gelir.

¹⁴ Her daim vefanı göster kimsenin kalbini incitme, gönülün paslı kapısını açana kadar tanıdık kişilerle karşılaşsın.

N'ola gelsen şimden girü fesâdı terk itsen gönül (223/ 161: 1) diye seslenir ve gönülün kanaatkâr olması, Tanrı'nın verdiklerine şükretmesi gerektiğini belirtir:

Gâh aglasan günâhuna gâh kanâ'at itsen gönül (223/ 161: 1)

Meşreb'in mısralarında da fesatlık ve bencillik duygusuna gönülde yer olmadığı vurgulanmaktadır:

Kitme fâsidlik bilen murdâr hâr

Bu menlikleri könglingdin çıkar (78/15)¹⁵ diyen Meşreb, kanaatkâr olmayı ölçülü olmakla

eş değer görür:

Nisbet ile eylegil kalbingni teng

Sıgmagey nisbet köngülge bolsa neng (79/5)¹⁶

Yunus'ta gönül putlarını kırmak irşat yoluna çıkmak da önemlidir:

Sımak gerek gönlün bûtun fâsiddür cümle tâ'atün (109/ 56: 2). Ancak dinde ve dervişlik

yolunda gönül kıranın yeri yoktur.

Bir kez gönül sıdumisa gerekse yüz yıl yol dokı (465/ 366: 6).

Aynı kültürün potasında erimiş bu iki mutasavvıftan Meşreb'de de gönül kıranın tasavvufta hoş karşılanmadığıyla ilgili uyarıların yer aldığı görülmektedir. Meşreb; karıncanın bile gönülünü incitmek gerektiğini, gönül kıran kişinin Tanrı'nın katında yeri olmadığını söyler. Şair, göklerin yüzüğünün gönül kırmamakla elde edilebileceğini Hz. Süleyman'ın yüzüğüne telmih yaparak şu mısralarıyla dile getirir:

Âsmân qolungadur engüşterin

Mür bolsa könglini ağırtmağın (58/43)¹⁷

Yunus'un mısralarında gerçek müridin kibirli olmaması, yolunu terk etmemesi beklenir.

Gönül yükseklere gezer dem-be-dem yoldan azar (386/ 299: 2)

Mürid gönülünün hırs ve kibirden uzak durmasını öğütleyen Meşreb'de de aynı söyleyişle karşılaşırız:

Ey Hudâyâ cümleni cüyende kıt

Hırs u nahvetdin köngülni kende kıt (11/68)¹⁸. Meşreb'in bir müridin gönülünün ihlas sahibi olmasına ve dürüstlikle Allah'ın birliğini savunması gerektiğine inandığı mısralarında şöyledir:

Evvelen könglüngni bâ-ihlâs kıt

Şer-i Ahmedge dilingni râs kıt (204/39)¹⁹. Zira müridin öncelikle ihlas sahibi olması, tasavvufun en önemli kaidelerindendir. İhlas sahibi olan müridin gönlü, kâmil insan olma yolunda

¹⁵ Ey diken fesatlıkla gitme, bu bencillik duygusunu gönlünden çıkar.

¹⁶ Kalbini ölçülü bir şekilde dengede tut, herhangi bir şey olursa bu, ölçü gönlüne sığmaz.

¹⁷ Gökyüzünün yüzüğü elindedir, bir karınca bile olsa gönlüne incitme.

¹⁸ Ey Allah'ın herkesi doğru yolu arayan kıl, hırs ve kibirden gönlünü uzak tut.

¹⁹ Öncelikle gönlünü ihlasla kıl, Hz. Muhammed'in şeriatıyla gönlünü ve dilini dürüst kıl.

ilerleyecektir ve kâmil insan olan müridin imanı ise onun en büyük hazinesidir. Müridin gönlüne birazcik da olsa şirk gireirse bu durumda onun başının belaya gireceği şu mısralardan anlaşılmalıdır:

İmānı gencidür ihlas-ı kāmīl ey ciger-bendim

Köngülge endeki şirket ki reh tapı belā tıgdi (51/4)²⁰

Yunus'ta gönül teşhis sanatıyla bir insana ve insanın gözüne benzetilerek tasvir edilir. Eğer gönül gözü açık değilse aşk oraya gelmeyecektir:

Gönlün gözi uyur iken 'ışk neylesün senin ile (439/ 347: 1)

Meşreb'in mısralarında da şüphenin gönlü kör edeceğinden bahsedilerek Yunus'a benzer şekilde gönlün bir gözü varmış gibi tasvir edilmiş ve gönül kişileştirilmiştir:

Şübhe reh tapı köngülni kūr iter

Şırlerni muẓtar eyler mūr iter (184/62)²¹

Her iki şairimizde de gönlün karışıklık içinde değil huzur içinde olması gerekir. Yunus bu karışıklığı çıkarmanın aşk olduğunu, ancak karmaşanın giderilmesinin de aşkla mümkün olacağını söylemektedir:

'İşkla eylegil cūşı gider gönlünden teşvişi (436/ 343: 4).

Meşreb ise gönüldeki karışıklığın şüpheden doğduğunu düşünmektedir. Ona göre şüphe ve iman aynı anda gönülde barınmaz, aşık gönlünü şüpheden kurtulmalıdır:

Nā-dürüst kildi gümān birle imān

Şekni köngüldin köter ey mihmān (18/16)²² Gönlüne şüphe düşen müridin ise akli karışır ve çaresiz bir şekilde kalan müridin gönlüne dert düşer:

Şeyh sordı sufidin ey hıyre merd

Eyleding bi-çāreni könglini derd (76/12)²³

Dosta yani Allah'a ulaşmak için gidilecek yolun gönülden geçmesi gerekir. Mevlâ'nın mekâmı gönüldür. Ancak bu yola girip geçebilmek için iyi bir amel eylemek şarttır:

Dosta gidenün yolu gönül içinden geçer

Bir 'amel eylemedüm gireyidüm gönüle (431/ 338: 2)

Meşreb'de de benzer söyleyişlerle karşılaşıyoruz, onun mısralarında ise Allah'a ve onun nuruna ulaşabilmenin yolu ancak iman ateşinin gönülde daima yanmasıyla gerçekleşebilmektedir:

Āteşi könglünge algin dāyimā

Ta sanga üns eylesün nūr-ı Hudā (58/40)²⁴

Yunus'un mısralarında gönlün hevâ ve heveslerine uymak insanı doğru yoldan uzaklaştıracaktır. Onu istemediği durumlara düşürecektir:

²⁰ Ey evladım ihlas sahibi kâmil insanın imanı onun hazinesidir. Gönle birazcik da olsa şirk girdiğinde bela seni bulur.

²¹ Eğer şüphe bir yol bulursa senin gönlünü kör eder, küçükük bir karmca da kocaman bir aslanı zorlar.

²² Şüphe ile iman doğru olmayan bir şekilde geldi, ey misafir sen gönlündeki şüpheyi yok et.

²³ Şeyh sordu sufiye sordu: Ey akli karışmış mert sen biçarenin gönlünü derde soktun.

²⁴ Sen ateşi sürekli gönlüne al ki sana Huda'nın nuru yakın olsun.

İy gönül sana uyalıdan kalmadı yüzümün suyu (361/ 278: 2).

Gönül, asıl vatanından ayrılıp bu dünyaya düşmüştür. Dünya hayatında elden ele düşmüş, güzellere katında sevgiye kapılmış, şer peşinde koşmuş, nefesine köle olmuş, halden hale düşmüş, Allah adını anınca, hayır işlere varınca şükretmeye yönelmiştir (213-214/ 152: 1-16).

Yunus'un mısralarında aşkıllık yolunda yürüyen dünyaya gönül vermemelidir. Yoksa o dünya nimetleri peşinden koşup duracak, gerçek yolu unutacaktır:

Zinhâr virmegil gönül dünyâ pâyına bir gün

Dünyâya gönül viren düşe tayına bir gün (328/ 246: 1) Tabii ki Allah sevgisi varken başka şeylere gönül vermemek gerekir (320/ 238: 5). Nefsinin dilekleri peşinde koşan gönül nefis evine düşecektir (214/ 152: 9).

Kişi nereye giderse gitsin gönlünü sağlam tutmalıdır:

Kişi varacağı yire gönlünü berkitse kerek (200/ 139: 3).

I. 2. Yunus Emre ve Babarâhim Meşreb'in Şiirlerinde Gönülle İlgili Tasavvur ve

Benzetmeler:

Türk edebiyatının her alanında farklı teşbih ve mecazlarla değişik anlamlar kazanan "gönül" sözü, Yunus'un ve Babarâhim Meşreb'in mısralarında da farklı anlamlarda kullanılmıştır.

A. Gönülün Sıfatları:

a. Gönülün "viran" olması:

"Viran" sıfatı gönül için en sık kullanılan sıfatlardan biridir.

Yunus'ta gönül, âşk peşinde virandır. Kendini ararken viran olmuş, viraneliklere düşmüştür:

Kanda bulam isteyüben iy gönül seni kandasın

Kanda virâne varısa va'llâhi gönül andasın (361/ 278: 1)

Ancak dost bu viranelik yere gelince viran gönül nurla aydınlanmaktadır:

Varlık çün sefer kıldı andan dost bize geldi

Vîrân gönül nûr toldı cihânum yağma olsun (356/ 271:5)

Babarâhim Meşreb'in mısralarında ise gönül emek taşının derdiyle bir viraneye dönmüştür.

Aşığın çaresiz gönlünde her an izler bırakan bir sevgili vardır.

Dardu mehnat toshidin ko'nglum mening vayronadır,

Notavon ko'nglum'a har dam doglar qo'yg'onmusan? (Mashrab, 2004: 223).

b. Gönülün "yaralı", "sayrı", "esrük/sarhoş", "şikeste/sınuk" "hasta", "perişan" "çaresiz" olması:

Yaşadıkları ve çektiği eziyetler yüzünden gönül, yaralıdır. Hastalık, dert ve kırıklıklar onu esir almıştır.

Gönül, aşk derdi yanında sevgilinin gelmesini arzu ettiği için de hastadır, sayrıdır, yaralıdır. Hatta esrüktür. Hasta ziyareti hastaya güç verir. Sevgilinin gelmesi de sayrı gönle ilaç gibi gelecek, ona güç kuvvet verecektir. Aşk ile hasta olan gönül aşkla vuslata erince iyileşecektir.

Din içinde gönül sayrı ciddile tayanmaz mısın (351/ 267: 4)

Yunus Emre, kendi dönemindeki tasavvufu ilgili tarz ve üsluba uygun bir söyleyişi tercih etmiş, şiirlerinde ezelden beri esrük olduğundan bahsetmiştir. Onun sarhoşluğu aşk içkisi yüzündendir. Bu içkiden sonra âşık olan şair, hakikati sarhoş olma yoluyla ortaya çıkaracaktır (Saraç, 143-144, 146-147).

Gönül esrük Hak'a 'âşık esir olmuş bu dermânde (386/ 299: 2)

Gönül kırıklıkları yine gönle girmekle, ona hükmedebilmekle düzelecektir:

Girdüm gönül sinugına gönülleri düzer oldum (303/ 222: 3) ya da

Düzdi gönül sinugını hâtur ziyâret eyledi (493/ 392: 4) diyerek gönül kırığını düzeltmek için 'hatır'ın gönlü ziyaret ettiğini söyler.

Derdi çaban gibi baş veren gönlün dermanı asal ölümsüzlük olan ölümdedir.

Ölmeklik dirlik ola ölümsüz dirlik bula

Başlu gönül onula methemi sen olasın (345/ 261: 2)

Babarrahim Meşreb'in mısralarında ise aşğın zaten kırıklarla dolu olan gönlü, sevgiliye hizmet eden bir ordunun kederiyle de efkarlanmaktadır. Bu eskâr onun gönlünü daha çok kırmaktadır. Sevgilinin karşısında aciz olan aşğın gönlünün kırgınlıkları onu çaresi olmayan bir derde düşürmektedir.

Lashkari g'am ham sinuq ko'nglumni afgor ayladi,

To davosiz dardga qoldim, ojizu bemor deb. (Mashrab, 2004: 22)²⁵

Meşreb'in dizelerinde gönül hasta bir haldedir. Ancak bu hasta gönül, sevgilinin ona hâl hatır sorması ile canlanır ve halinden memnun olur. Meşreb bu dizelerde bir nefeslik gönül sözleri ile ölümlü hatırlatır. Ona göre bu nefesi veren de alacak olan da o yüce sevgilidir.

Men nechuk shod etmayinkim xasta ko'nglum bir dame,

Keldi holimni so'rab jon ichra jononim mening. (Mashrab, 2004: 27)²⁶

Aklı karışmış olan gönül bazen çaresiz kalarak dertlenmektedir.

Şeyh sordı sufidin ey hyre merd

Eyleding bi-çâreni könglını derd (76/12)²⁷

c. Gönlün "darlık" içinde olması:

Gönül darlığı, insanlarda tercih edilen ve beğenilen bir özellik değildir. Mal mülkü olanlar bile gönül darlığını gideremezler. Gönül darlığı ancak insanı Rabb'inden uzaklaştıran her şeyin terk edilmesiyle giderilebilecektir.

Girü durur yoklukdan kamuların baylığı

Bunca varlık anundur gitmez gönül tarlığı (460/ 361: 1)

²⁵ Ordunun acısı da kırık gönlümü efkarlandırdı. Aciz bir hasta olarak tedavisi olmayan bir derde düştüm.

²⁶ Canımın içi sevgilim gelip benim halimi sordu, bir nefeslik hasta gönlüm niçin memnun olmasın ki?

²⁷ Şeyh sufiye sordu: Ey akli karışmış mert, sen biçârenin gönlünü derde soktun.

Babarahim Meşreb'in mısralarında gönül, sevgiliye duyulan muhabbetin ateşiyle her an perişan bir haldedir. Bu aşk ateşi o kadar harlı bir aştır ki yürek kat ve kat kanla dolmuştur. Aşığın aşkının derinliği ve yoğunluğu onun kalbini etkilemektedir. Aşık, bu yoğunluğun verdiği yorgunluktan hem ruhsal hem de bedensel olarak etkilenmekte ve kendini her an perişan bir halde hissetmektedir.

Muhabbat o'tida har dam kuyub ko'nglum parishondur (Mashrab, 2004: 132)²⁸

d. Gönülün "kararsız" olması:

Aşıklık kararsızlık demektir. Karar veren kişinin aşıklıkta işi yoktur. Kararsızlık sevgilinin aşkı yüzündendir. Akıl da gönül de aşk yüzünden kararsızdır. Gönül kararlı hale gelirse aşktan vazgeçmiş demektir ki bu da tasavvufta makbul değildir. Sevenin şevkle sevdiğine doğru hareket etmesi anlamına gelen bu söyleyişe Yunus'un mısralarında da rastlıyoruz:

Eger sabır eylerisem gönlüm karar kılmaz benüm (297/ 214: 7)

Meşreb'te ise tam tersi bir bakış açısı söz konusudur. Mürid eğer kararsızlık yaşarsa hemen bu duyguyu gönlünden çıkarmalıdır ve Hak yolunda ilerlemelidir. Meşreb, gönle düşen kararsızlığı bir buluta benzetir:

Her sehābi bolsa könglüngdin köter

Tā ki sen Haq sarı bolsang iş biter (62/31-32)²⁹ diyen Meşreb, fânî âlemin tâlibi olan kişinin Hak dışında hiçbir şeyi gönlüne yerleştirmemesi gerektiğini de söyleyerek Yunus'tan farklı olarak müritten kararlılık konusunda bir istikrar beklemektedir. Aslında burada da Tanrı'ya doğru bir hareket söz konusudur. Yunus'la Meşreb'i birleştiren nokta da budur:

Tā ki bolsang tâlib-i deyr-i fenā

Gayr-ı Haqı eyleme könglüngde cā (59/23)³⁰

B. Gönülün Benzetildiği Nesnelere ve Özellikleri

a. Gönülün "sultan" olması:

Türk tasavvufunun ortak konularını işleyen bu iki mutasavvıfın mısralarında gönül genellikle taht kelimesiyle bağlantılı olarak geçerken bir yerde doğrudan sultana benzetilir. O, her şeye hükmetmektedir:

Gönül sultan hâkim cân cümle iş ana kurbân. (379/ 295: 3).

Yunus'un mısralarında beden, sultan olan gönülün hakimiyetindeki bir cisim olarak ifade edilmektedir. Bu ifadelerde somut ve soyut olanın uyumu kadar tezat içinde oluşu da vurgulanmaktadır.

Meşreb'in mısrasında da gönül mülkünün tek bir sultanı vardır o da Tanrı'dır:

Bu ko'ngul mulkida shohi sultonim deb, arz qildim, (Mashrab, 2004: 200)³¹

²⁸ Ey dilber, aşkınla kalbim kan doludur, muhabbetinin ateşiyle gönlüm her zaman perişandır.

²⁹ Sen gönlüne bir bulut çökerse onu yok et ki Hak yolunda gidersen iş düzeldir.

³⁰ Sen fanilik âleminin talibi isen Hak dışında hiçbir şeyi gönlüne yerleştirme.

³¹ Bu gönül mülkünde (Tanrı'yı) sultanların şahı diye bildirdim.

b. Gönülün "taht" olması:

Gönül, gönüllerin sultanı Hz. Allah'ın makamı olan bir tahta benzetilmektedir. İnsan gönüğü, Çalab'ın tahtıdır. Bu sebeple gönül yıkan iki dünyada da bedbaht olacaktır.

Gönül çalabun tahtı gönüle Çalap bakdı

İki cihân bed-bahtı kim gönül yıkarısa (386/ 299: 5)

Bazı beyitlerde gönül doğrudan tahta oturmuş sultan olarak tasvir edilmektedir. O Kaf'tan Kaf'a hükümlerini bildirmektedir.

Gönül oturur tahta hükmider Kaf'tan Kaf'a

Nefis durmuş irakda meyli 'işret içinde (379/ 295: 3)

Şair, aynı zamanda bütün işlerin sultan olan gönle kurban olması dileğindedir.

Gönül sultân hâkim cân cümle iş ana kurban (379/ 295: 2).

Sevgili gönül mülkünün, gönül tahtının sahibidir. Gönül sarayında bir misafirdir. Gönül ise bu mısralarda kuldur, tahttır, saraydır, divandır, padişah meclisidir.

Babarahim Meşreb'in mısralarında gönül bazen bir tahttan daha üstün olarak kabul edilir. Çünkü göklerdeki o tahtta oturan sultan, yeryüzündeki sultanların da sultanı olan Allah'tır. Onun tahtı hiçbir sultanın tahtına benzemez ve yine onun hükmü hiçbir sultanın hükmüne benzemez. İşte gönül, o sultanın hüküm sürdüğü şehirde yer alabilirse imanın da bu şehirden yayıldığını görecektir.

Köngül şehri müyesser bolsa imânlar toğar andın

Ne mülk-i Şâh Keykāvūs ne taht-ı Sikenderdür (17/6)³²

Meşreb aslında bu mısralarında gönüğü bir şehre benzetse de dolaylı yoldan gönül tahtına bir gönderme yapmıştır. O, bu dizelerinde fetihleri ile dünyaya nam salan İskender'in tahtının sevgilinin gönüllere kurduğı tahtla hiçbir benzerliği olmadığını, birinin maddî birinin ise manevî bir boyutta olduğunu vurgulamaktadır.

c. Gönülün "şehir", "mülk", "kale", "ev", "hücre", "seyrangâh", "dükkân" yani bir "mekân" olması:

Yunus Emre'de gönül kelimesi, edebî sanatlarla farklı anlatımlar kazanarak mülk, şehir, kale, ev, hücre gibi mekânsal anlamlar yüklenmiş, şüirlerde tasavvufî anlayışla da şekillenerek Tanrı'nın mekânı, sultanlık yeri olarak ifadesini bulmuştur. Gönül, sultanın mülküdür. Ancak gönül yağmalanmış ve harabeye dönmüştür. Bunun sebebi maşuktur. Onu yıkan da tamir eden de aşktır.

Sûret nakşın gidermekle gönül mülki temiz olmaz

Akar rahmet suyu çağlar gönül kirin yuyan gelsün. (312/ 230: 5)

Babarahim Meşreb'in mısralarında da gönül değişik mekânlara benzetilmektedir. Onun şüirlerinde gönül kavramı mülke, şehre, tahta ve bilinmeyen bir yere benzetilir ve somutlaştırılır. Bu mülke ulaşmanın yolu tövbe etmekten ve dünya işlerinden uzaklaşmaktan geçmektedir. İnsanın

³² Gönül şehri nasıp olursa imanlar ondan doğar, o ne Şeyh Keykavus'un mülkü ne de İskender tahtıdır.

gelecekte olacaklara hazırlıklı olması ve tövbe ederek yaşaması gerekir. Bütün bunları dünyada iken yaparak yaşaması onu gönül mülküyle karşılayacaktır:

Nazarı ilgeri koy izle tevbe-fermânı

Köngülün mülküğe şâh-ı cihân-nümâ uçar (10/2)³³

Aşığın bütün serveti, malı, mülkü onun gönlünde yer almaktadır. İskender'in yer yüzündeki malı mülküyle bağlantı kurularak somutlaştırılan gönül mülkü, aşığın sürekli isteyen gönlü ile ölümsüzlüğe kavuşacaktır. Maşuka duyulan bu sonsuz aşkın kapıları gönül ile aşığa açılacak ve onu ebedileştirecektir. İşte bu ebediliği isteyen aşık, bu ölümsüzlük suyunu sürekli aramalı ve ona kavuşma isteğiyle yanmalıdır.

Köngülün mülkidedür-sen misâl-i İskender

Taleb kıla âb-ı hayâtı ki merd-i müsteri-sen (107/2)³⁴

Yunus'ta gönül aynı zamanda şehir ve kale olarak da ele alınır. Tasavvufi anlayışta kalenin sahibi dost yani Allah'tır. Bu kaleyi yağmalayan da sadece odur. Buradaki anlatımda gönlün yeri 'can şehri'dir. Kalenin etrafı onu korumaya çalışan askerlerle nöbetçilerle doludur. Nöbetçiler, "nefs" anlamında kullanılmıştır. Dost, bu nöbetçileri aşarak gönül kalesini fetheder (Tatçı, 1997: 1-329).

Dostdan yana giden kişi kendözinden geçmek gerek

Dost yağmalar cân şehrini alur gönül kalasını (440/ 348: 5).

Şair Yunus, gönlü bir şehre ve denize benzetir:

Girdüm gönül şehrine taldum anun bahrine (393/ 302: 15)

Şehir o kadar uludur ki eşi benzeri yoktur:

Gönlümüz oldu ulu şâr o şâr gibi yâ kanda var (303/ 222: 4)

Meşreb'de ise gönül; imanla dolu bir şehre benzetilir. İmanı barındırması nedeni ile bu şehrin diğer önemli şehirlerden farklı bir yere sahip olduğu ve onun hiçbirine benzemediği, hepsinden daha değerli olduğu ifade edilmektedir.

Köngül şehri müyesser bolsa imânlar toğar andın

Ne mülk-i Şâh Keykāvūs ne taht-ı Sikenderdür (17/6)³⁵

Yunus'ta aşkın mekânı gönüldür. Orada gezer dolaşır. Bu mısradaki, onun buralardaki dolaşması "miraç" olarak nitelendirilmektedir.

Her dem gönül seyrangehi gönli mi'râcdur âşıkun (207/ 146: 5).

Yunus'un mısralarında gönül, bir evdir. Tıpkı bir ev gibi imar edilir. Orası, dostun evidir. Gönlün kendi sahibini tanıması ve bilmesi gerekir. Bu sebeple sultanın mekânı olan gönlü temiz tutmak yanında gönül yıkmamak, gönül yapmak gerekir.

³³ Bakışlarını sonraya bırak tövbe fermanını izle, gönlün mülküne dünyayı gösteren rastlar.

³⁴ Sen İskender gibi gönül mülkündesin, sen ölümsüzlük suyunu talep eden bir talipsin.

³⁵ Gönül şehri nasip olursa imanlar ondan doğar, o ne Şeyh Keykavus'un mülkü ne de İskender tahtıdır.

Ben gelmedüm da 'vîyiçün benüm işüm seviyiçün
Dostun evi gönüllerdür gönüller yapmağa geldüm (245/ 179: 3)

Babraham'de de aynı benzetmeye rastlıyoruz. Onda da tıpkı Yunus'taki gibi gönül, bir evdir. Ruhun mülkü olan vücut o gönülü korur. Gönül evini harap etmek onun madden de vücutta etkilerini gösterecektir.

Ayladi ko'ngulning uyin xarob,

Bul erür tan mulkining vayronasi. (Mashrab, 2004: 43)³⁶

Meşreb'de gönülün bir kulübeye benzediği de olur. Aşığın gönül fakir bir kulübedir. Onu zenginleştirecek ve güzelleştirecek olan maşukun aşkıdır. Maşukun gül yüzü ile bu fakir kulübeye misafir olması, aşığın geçmişi ile yüzleşmesi ve geçmişte yer alan hakikatleri görmesini kolaylaştırır:

Muyassar bo'ldi menga avyalu oxir haqiqatdin,

Qadam qo'ydi ko'ngulni kulbasiga mehmon gulrux. (Mashrab, 2004: 161)³⁷

Yunus'un mısralarında gönül ariflerin isteyen tasavvuf ehline bilgiyi aktardığı bir dükkâna benzetilir:

Zirâ bizüm bu gönlümüz sermâyeli dükkânimîş (176/ 121: 6)

Gönül aşk ateşinin yandığı bir yerdir de:

'İşkun odı yüreğimde yandugına 'âlem tanuk (135/ 78: 2)

Gönül, Meşreb'de bazen belirsiz bir yer olarak görülür ve oraya yerleştirilen varlık sonsuzluk ifade eden bir varlık olmalıdır. Kişi ancak o zaman sonsuzluğa erişecektir. Sonsuz olan ve sonsuzluğun sahibi olan ise sadece Allah u Teala'dır:

Tā ki bolsang tālib-i deyr-i fenā

Ğayr-ı Haqñı eyleme könglünge cā (59/23)³⁸

Meşreb'in mısralarında gönül bazen nakış yapılan bir mekâna benzetilmektedir. Çünkü şehâdet denilen şerbet içilirken bu yolda çekilen çilelerin her biri birer birer gönle işlenmiş bir nakış örneği olacaktır.

Ey şehâdet şerbetidin eyle bahş

Nür-ı bi-rengini kıt könglümğa naqş (216/17)³⁹

ç. Gönülün "umman", "deryâ" olması:

Sonsuzluk hissi veren umman, deniz ve derya sözcükleri tasavvufî şiirde genellikle "bir olmayı" yani "vahdet"i çağrıştırır. Yunus bunu şu mısraları ile dile getirir:

Key güher er gönlündedür sanma ki ol ummândadur (54: 3)

Şahûn senün 'işkun odı düşdi gönül deryâsına (502/ 401: 2).

³⁶ Gönülün evini harap eyledi, bu ten mülkünün viranesidir.

³⁷ Bana geçmiş hakikatleri yeterince müyesser oldu, o gül yüzlü misafir gönlümün kulübesine adım attı.

³⁸ Sen fanilik aleminin talibi isen Hak dışında hiçbir şeyi gönlüne yerleştirme.

³⁹ Ey şehitlik şerbetinden sen bahşet, ilahi cevherin nurunu gönlüme nakşet.

Meşreb, gönlün içinde durmadan coşan bir deryadan söz eder çünkü gönül öyle bir yerdir ki orada sabır ve sükûn gizli değildir. Tanrı'nın varlığı gönlün sonsuzluğunda bir heyecan dalgası yaratmaktadır:

Cüş-ı deryâdur anı könglide çün

Munda çün mahrem imes sabr u sükûn (241/89)⁴⁰

d. Gönlün "bağ", "bostan" olması:

Gönül bir bağa benzetilmekte iman da onun içinde tasavvur edilmektedir. Bağ yeşildir, cennete benzetilen bir yerdir.

Çün sûretün virân ola gönlün bağı cinân ola (108/ 54: 7)

Babراهيم'in mısralarında da gönül, bir bostana benzetilmektedir. Bostan da tıpkı Yunus'ta olduğu gibi yeşil bir yerdir ve cenneti anımsatır. Meşreb, maşuka seslenerek onun nerede olduğunu sorar. Çünkü maşuk, aşkın gönül bostanında nazikçe yeşermiştir ve aşğın ruhunun geri kalanını oluşturmaktadır. Aşık, kendini hissettirmeden usulca yeşeren bu aşk ile ruhunu tamamlamak istemekte ve bu bostanın içinde onun henüz açılmamış bir goncaya benzeyen kırmızı dudaklarını aramaktadır.

Ey meni nozik nihol oromi jonim, qaydasan?

Bu ko'ngul bo'stonida g'uncha dahonim, qaydasan? (Mashrab, 2004: 105)⁴¹

e. Gönlün "kuş" olması:

En sık kullanılan benzetmelerden biri gönlün kuş olarak tasvir edilmesidir. İnsanoğlu, ulaşamadığı her yere kuş olup uçabileceğini hayal eder. Tasavvufta da dervişin gönlü sürekli hakikat peşinde dolaşır. Tasavvufi şiirlerde dervişin madde âleminde mana âlemine geçişi için de bu benzetmeler kullanılmaktadır. Yunus'ta gönlün kuşa benzetildiği sadece bir örnek bulunmaktadır:

'Âşkın gönli dölenmez ma'sûkın bulmayınca

Karârı yok dünyâda pervâzi kuşa benzer (122/ 66: 7).

Babراهيم'in mısralarında ise gönül, farklı türdeki kuşlara benzetilerek tasavvuf mertebesinde Tanrı'ya ulaşan bir varlık olarak görülmüştür. Onun mısralarında gönül çoğunlukla bir doğana benzetilmektedir. Alemin derdinden gönül bir tüye dönerek doğan olup havaya uçmuştur.

Dardu alamdin bolu par aylab

Shahboz ko'nglum uchdi havog'a. (Mashrab, 2004: 9)⁴²

Meşreb, doğan kuşunun gönül kuşunu avlamak istemesini Hz. Musa ile doğan kuşu arasında geçen hikâyeye⁴³ telmih yaparak şu mısralarında yer verir:

⁴⁰ Çünkü onun gönlünde bunlar deryanın coşmasıdır, çünkü burada sabrı sükûn mahrem değildir.

⁴¹ Ey benim nazikçe yeşermiş ruhumun geri kalanı, neredesin? Bu gönül bostanında gonca dudaklım neredesin?

⁴² Dert ve elem yüzünden bir doğan gibi olan gönlüm kanatlanıp havaya uçtu.

⁴³ Hz. Musa ile Yûşa İbnî Nûn birlikte çıktıkları gezilerden birinde yolda giderlerken ansızın karşılarında bembeyaz bir kuş görürler. Kuş Hz. Mûsa'nın omuzlarına konduktan sonra kendisine şöyle seslenir: "Ey Allah elçisi Mûsa!.. Beni doğan kuşu öldürecek. Ne olur beni korusun?" Mûsa peygamber de kuşu elbisesinin altına saklar. Ardından az sonra doğan kuşu gelerek, "Ey Allah'ın elçisi Mûsa! Benim yiyeceğime, avıma neden engel oluyorsun?" diye sorar. Hz. Mûsa (as) Doğan'a "Sana sürümdeki koyunlardan istediğini keseyim. Bırak bu kuşa dokunma, n'olur?" diye cevap verir. "Ama koyun etini

Shohbozi lomakon ko'ngul qushimni ovlabon,

Tabl urub, dolboy qoqibon qo'nduroyin dermusan? (Mashrab, 2004: 107)⁴⁴

Şair, sevgi kuşunun gönül kuşundan ayrılmaması için onun boynuna ve ayağına ip bağladığından söz eder:

Mehring qushi ko'nglum qushidin ajramasun deb,

Bo'yniyu ayog'iga belimdin rasan ettim (Mashrab, 2004: 96)⁴⁵

Gönül, Meşreb'de bazen çılgınca öten bir bülbüle benzetilir, çünkü maşukun yüzü kırmızı bir güle benzetilmektedir. Güle âşık olan bülbül ise bu gülün olduğu çayırdan ayrılamaz ve çılgınca öter:

Yuzung misli qizil guldur, ko'ngul chun bulbuli shaydo,

Bu gulning ishqidin bulbul chamandin ayrilib bo'lmas. (Mashrab, 2004: 150)⁴⁶

g. Gönlün "mum" olması:

Yunus Emre'de bu benzetmedeki sert ve yumuşak olma özellikleriyle bundan sonraki maddede geçecek olan gönülün taşla benzetilmesi örneklerini birlikte düşünmek gerekir. Her şey zıddıyla bilinir:

'Işkı var gönül yanar yumşanur muma döner (122/ 66: 3)

Meşreb'in mısralarında ise gönül, muma benzetilirken aşğın maşuk karşısındaki acizliği vurgulanmak istenmiştir. O, maşukun aşkı karşısında o kadar zayıftır ki için için yanan bir mum gibidir. Zira maşukun saçını tararken onun etrafına yaydığı parıltı da mumun alevleri gibi yanıp sönmektedir. Bu benzerlik aşığı perişan bir hale sokmaktadır.

Gar chiqib har yong'a boqsang yor zulfingni tarab,

Sham' o'lub kuygan ko'ngul bir dam parishon bo'lg'usi. (Mashrab, 2004: 46)⁴⁷

h. Gönlün "levh", "varak", "kitap" olması:

Allah'ın gizli sırları insanın gönlünde yazılıdır. Aşık, sırları bu sayfalardan okur ve öğrenir. Aşk kitapsa gönül de 'levh'tir. Levh, *sözlük anlamıyla üzerine yazı yazılabilecek ve resim yapılabilecek yassı düz nesne veya yüzey* (<http://lugatim.com/s/levh> e-erişim: 17.04.2021) demektir.

ben ne yapayım ondan hoşlanmıyorum ki?" diyen Doğan'a da Mûsa peygamber şu cevabı verir. "Öyleyse sana kendi kabalarından bir miktar et keseyim de ye." Tam bu sırada Mûsa Peygamber'in elbisesinin altında sakladığı kuş havaya fırlayarak uçar gider. Peşinden de doğan kanat çırparak havalanır. Hz. Mûsa (as) arkalarından seyre dalar. O, "ne hikmettir?" diye düşüncelere dalmıştır. O, bu iki küçük yaratığın bile geçim derdine düşerek birbirlerini yemeğe kalkışmaları karşısında içi sızlayarak, aralarını bulmak için doğan'a kendi bacaklarının etlerini vermeye razı olmuştur. O, bütün varlıkların birbirine düşmeden kardeşçe bir düzen içinde yaşamalarını arzu etmektedir. Zaten kutsal davası da insan yığınlarını aydınlık Allah yoluna davet ederek onların bu yolda insanca yaşamalarını sağlamaktır. Mûsa peygamber kafasından bu düşünceleri geçirirken kuşlar tekrar yanma sokularak onlardan biri. "Ben Cebrail'im diğeri de "Ben de Mikail'im" diye hüviyetlerini ortaya koyduktan sonra sözlerini şöyle noktadılar: "Ey Mûsa! Biz buraya seni denemek için geldik. Açıkçası yüce Allah (C.C.) bizi, Rabbinin kulları karşısında takındığın şefkat ve merhamet duygularının ölçüsünü tartmak için gönderdi. Biz de bu görevimizi yerine getirdik. İmtihani başarıyla kazandığınızı müjdeleriz."

⁴⁴ Ey mekândan münezzeh olan doğan kuşu, gönül kuşumu avlayarak davul çalıp tesler vurarak kondurayım der misin?

⁴⁵ Sevgi kuşu gönlümün kuşundan ayrılmamın diye boynuna ve ayağına ip bağladım.

⁴⁶ Yüzün kırmızı bir çiçek gibidir, gönülün çılgınca öten bir bülbül gibidir. Bu çiçeğin aşkıyla bülbül çayırdan ayrılamaz.

⁴⁷ Mum olmuş yanan gönül bir an perişan olmuşsa eğer dışarı çıkıp etrafa bakarsan yâr zulfünü tanyordur.

Tasavvufta ise *yaratılmışlar hakkındaki bütün bilgiyi kapsayan kitab-ı mübin, levhimahfuz* dur (lugatim.com). Yunus Emre'de de gönül levh-i mahfuz anlamıyla kullanılmaktadır:

Evvel gönül levhinde Hak yazmışdı çün bir varak (91/ 42: 6)

Meşreb'in mısralarında da gönlün içinde var olan bir kitaptan söz edilmektedir. Gönle yazılmış birtakım imânî bilgiler hiç kimsenin ulaşamayacağı kadar gizlidir. Bu kitabın içindeki bilgiler ancak kişinin imanı ile okunabilmektedir. Hz. Musa'ya telmih yapılarak onun Kızıl Deniz'i ikiye ayırması gibi gönlün kitabının da ortadan ikiye açılması ile insanın gizli sırları vurgulanmıştır.

Tā seni könglünge bardur bir kitāb

Ortamızge ya Mūsā bolur hicāb (69/38)⁴⁸

C. Yunus Emre'de Gönülle İlgili Olarak Kullanılan Babarâhim Meşreb'de Kullanılmayan Benzetmeler

Yunus'ta kullanılan aşağıdaki bazı benzetmelerin Babarâhim'de kullanılmadığı görülmektedir.

Yunus'ta Kur'an'ın hükümleri olan ayetlerin, surelerin yazıldığı yer de gönüldür.

Gönüllerde yazıldur bu kitabun süresi (480/ 378: 7).

Âl-i İmrân (3/96) süresinde Mekke'deki Kâbe'nin insanlar için inşa edilen ilk ev/beyt olduğu ve bu mekânın mübarek kılındığı, alemler için de hidayet vesilesi olduğu dile getirilir. Beytullah adıyla da anılan Kâbe, insanoğlunun ibadetlerini gerçekleştirirken ya da sıkıntılarının giderilmesi için yardım umarak yönünü döndüğü kıbledir. Kâbe, yeryüzünün kalbi olarak da kabul edilir. Mevlânâ, Mesnevi'de Kabe'nin Azer oğlu İbrahim'in binası olduğunu, gönlün ise Celil ve Ekber olan Allah'ın nazargâhı olduğunu ifade eder. (semazen.net). Kâmil insanın kalbinin Ka'be'ye benzetildiğini tasavvufî şiirlerde görürüz. Aynı ifadeleri Yunus'ta da görmekteyiz:

Gönül mi yig Ka'be mi yig eyit bana 'aklı iren (465/ 366:7).

Eren, *Klasik Türk Şiirinde Tasavvufî Açıldan Tûr-i Sînâ* adlı makalesinde, Tûr-i Sînâ'nın Hz. Musa'nın Allah ile konuştuğu ve ilahî tecelliye mazhar olduğu yer olması münasebetiyle kutsal olarak kabul edildiğini, klasik Türk şiirinin tecelliye mazhar olma bakımından Tûr-i Sînâ'ya önem atfettiğini ve bu çerçevede onu aşk, gönül, vücut, insan-ı kâmil, âşık, tevazu, mahviyet, şevk, vecd, cezbe ve istiğrak gibi tasavvufî kavram ve hâllerin anlatımında temel sembollerden biri olarak kullandığını söyler. Bu tarz şiirlerde insan-ı kâmil ve âşıkların kendileri ya da gönülleri ve vücutları Tur dağına benzetilir. Âşıkların maddi vücudu da tecelli nuru ile kuşatılmıştır ve Tûr Dağı gibidir. Gönül de bu vücutta Eymen Vadisi gibidir. Can da bu vadide, Allahu Teala tarafından yetiştirilmiş iman ağacındaki aşk ateşini ve tecelli nurlarıyla dolu gönlü seyrederek kendini kaybeden Hz. Musa gibidir (2018, 4: 197, 200).

Gönlümü Tûr cânım Mūsâ 'ışkı Süleymân eyleyem (237/ 173: 2).

⁴⁸ Ki senin gönlünde bir kitap vardır ve ortamızda Musa utanır.

Gönül, ancak dostun yağmaladığı ve işgal ettiği bir kaledir. Buradaki dost da Cenâb-ı Hak'tır:

Dost yağmalar cân şehrini alur gönül kal'asını (440/ 348: 5).

Sûret nakşın gidermekle gönül mülki temiz olmaz

Akar rahmet suyu çağlar gönül kirin yuyan gelsün (312/ 230: 5).

Gönül bir mülktür ve Allah'ın da makamı olan bu mülkün temiz tutulması gerekir. Ancak gönül kirini yıkayabilen bu mülke sahip olabilir.

Gönül Tanrı ile buluşabilmektedir:

Tanrı'yiçün iy uslular gönlüm bana alıvirün

Vardı bilişdi dostıla girü bana boyun virmez (159/ 104: 2)

Yunus'ta gönlün birlik içinde olması da kudret sahibi olmayı sağlar:

Ya bu gönül birliği bil kudret budagıdur (81/ 33: 7)

Yunus, gönlün "kulağ"ı olduğundan bahseder. Öğretme ve yol gösterme önce sözle gerçekleştirilir. Bu anlamda önce kulağa hitap edilmektedir. Göz onun ardından gelir. Burada 'gönül kulağı ile dinleme' söyleyişinde tasavvufi bir ifade göze çarpar:

İy yârânlar siz bu sözi dinlen gönül kulagıla (417/ 323: 8)

Gönül "taş" gibi olabilir. Yunus'un şiirlerinde cahilin gönlünün taştan bir farkı yoktur. Bu ifadeyle kararmış gönüller kastedilmektedir.

Câhil gönli taşdan beter câhil gelmez gelür degül (219/ 157: 4)

'İşki var gönül yanar yumşanur muma döner

Taş gönüller kararmış sarp-katı kışa benzer (122/ 66: 3)

'İşki olmayan gönül meseli taşa benzer (122/ 66: 1)

Taş gönülde ne biter dilinde agu düter (122/ 66: 2)

Gönül "mahbûs" da olabilir. Gönül tasavvufta mahpus, esir, berdar ve bağlı gibi tabirlerle de kullanılır. Tasavvuf anlayışında beden, gönlün de canın da hapisanesidir. Bu sebeple gönül her daim hapisanede kurtulmaya çabalayan bir mahpus gibidir. Aşk ateşi gönlü yaksa da o, ten kafesinde esirdir.

Dirneği tagıdan gelmiş cân u gönül mahbûs olmuş (519/ 414: 5)

Gönül bir "hazine yeri"dir. Hazineler nasıl bilinmeyen gizli yerlerde ise gönül de sevgilinin aşkını saklayan bir yerdir. Tasavvufta gönül, irfan hazinesinin mekânı olarak görülür. İnsanoğlu fırsatı varken ve farklı zahmetlerle karşılaşmadan gönlünü terbiye etmeli, bu hazinenin kıymetini bilip gerçek yola girmelidir.

Gönlümün gencine rencler irmedin bir yol bulam (280/ 201: 26)

Bir başka beyitte gevhersiz gönüllere Hak nasip etmedikçe kulun söylemesiyle bir şey olmayacağını da söyler:

Gevhersüz gönüllere yüz bin söz eydürisen

Hak'dan nasib olmasa nasib olası degül (220/ 158: 4)
Yunus'ta gönül "Hak'ın durağı" olarak da tanımlanır. Gönülün Ka'be'ye benzetildiği konusunda yukarıda bilgi verilmişti. Hak'ın tahtı, mekânı, Hak sevgisinin olduğu yer, gönüldür. Eğer Hak gönüldeyse gönül, Ka'beden daha yeğdir.

Gönül mi yig Ka'be mi yig eyit bana 'aklı iren
Gönül yigdür zirâ ki Hak gönülde tutar turagı (465/ 366: 7)
Yunus, gönülü "cemaat" olarak da görür. Tasavvufta kullanılan soyut kavramlar, gönülde bir araya gelmektedir. Herkes ve her şey orada toplanmaktadır. Bu sebeple oraya 'cemâ'at' olarak bakılması normaldir.

'İşk imâmdur bize gönül cemâ'at (64/ 20: 1)
Gönül Allah'ın zuhur ve tecelli ettiği bir "ayna"dır. Tasavvufta, Allah'ın zuhur ve tecelli ettiği varlıklar, birer ayna olarak görülür. Bunlarda tıpkı bir ayna gibi öncelikle kendini yansıtan gönül. Tanrı'nın tecelli ettiği bir yerdir. Bu aynaya bakmasını bilen kişinin gördüğü sadece Allah'tır. İnsanların tamamında gönül vardır. *Ancak ilahî nurun tecelli yeri olarak nitelenen gönül, sıradan bir insanın gönülü değil. Allah'ın dışında her şeyden temizlenen, ayna gibi berrak ve aydınlık olan kâmil insanın gönülüdür* (Küçük, 2011: 46-52). *Gönül aynası sonsuzluğun da aksettiği bir mekandır* (Sucu, 2010: 2: 76). Gönül, kırılğan olması sebebiyle aynaya benzetildiği kadar ışığı yansıtması bakımından da aynaya benzetilmektedir.

Anun görklü nazarı gönlümüz aynasıdır (120/ 64: 4).

Ç. Babarrahim Meşreb'de Gönülle İlgili Olarak Kullanılan Yunus Emre'de Kullanılmayan

Benzetmeler

Bu bölümde de Babarrahim'in kullandığı ama Yunus Emre'de kullanılmayan benzetmelerden söz edilecektir.

Gönül kişileştirilerek, ona insana ait özellikler yüklenmiştir. Mesela gönül, dans eden bir insana benzetilmektedir:

Mashrab, kelibon ko'ngul ila raqsi samo qil,

Ishq mazhabiga obi tahorat chidayolmas. (Mashrab, 2004: 151)⁴⁹

Ya da gönül, kör bir insan gibidir:

Şübhe reh tapı köngülni kūr iter

Şirlerni mužtar eyler mūr iter (184/62)⁵⁰

Bir başka mısradan gönül, kanı donmuş bir insandır:

Kim neyistāndın çıqıpdur hastedür

Dāyimā köngli anı hūn-bestedür (59/16)⁵¹

⁴⁹ Mashrab, gel ve gönül ile sema dansı et, aşk mezhebine hiçbir abdest dayanamaz.

⁵⁰ Eğer şüphe bir yol bulursa senin gönlünü kör eder, küçücük bir kırınca da kocaman bir aslanı zorlar

⁵¹ Ki ney diyarından ayrılırsa hastadır, onun gönlü daima kanı donmuş haldedir.

Diğer bir şiirde gönül, pişmanlık içindeki bir insandır:

Kıyâmet âb-rûyudur nedâmetlig kõngül bilseng

Hememi berhem ur divâne-i bî-hânâmî bol (139/5)⁵²

Mening oshufta ko'nglum g'unchadek hargiz ochilmaydur,

Yurakdin g'am ketar deb, bu sababdin men Xo'tan keldim (Mashrab, 2004: 68)⁵³

Babarahim'in mısralarında gönlün "kalender"lik vasfı kazandığı görülür. Gönül bir filozofur, dünya işlerinden elini ayağını çekmiş Allah yolunda giden bir kimsedir.

Ey kalendervâr kõnglüm şād bol

Ġam yime ming ġussadin āzād bol

Her sehābî bolsa kõnglüngdin köter

Tā ki sen Haq sarı bolsang iş biter (62/31-32)⁵⁴

D. Yunus Emre'nin ve Babarahim Meşreb'in Şiirlerinde Gönülle İlgili Deyim ve Atasözleri

a. Deyimler:

Yunus'un mısralarında geçen deyimler:

- gönle girmek : *Gir gönüle bulasun Tūr sen ben dimek defterin dūr (108/ 54: 3)⁵⁵*
- gönle sığma(ma)k : *Gönlüme sıgmaz n'ideyin meger razum ile diyem (286/ 205: 1)*
- gönle tolmak : *Ol keldi gönlüme toldı ben ana bir dükkân oldum (240/ 176: 4)*
- gönle uymak : *Gönlüm uyduğı bana dostı buluncayımış (179/ 124: 6)*
- gönli açık (olmak) : *Şimdi bir gönli açık sünnî müslümân kanı (497/ 396: 2)*
- gönli kiçi (olmak) : *Yunus'un yanar içi kamudan gönli kiçi (82/ 34: 7)*
- gönlin almak : *Gönlün aldum yüz yire sürmegile (382/ 296:3)*
- gönlin eğlemek : *Teveccüh ma'sûka kıldum anunıla gönlin egler (133/ 75: 5)*
- gönli taşdan beter olmak: *Câhil gönli taşdan beter câhil gelmez gelür degül (219/ 157: 4)*
- gönlünü çekmek : *Dünyâdan gönlünü çeke eli ile arpa eke (201/ 140: 4)*
- gönlünü derviş eylemek : *Gönlünü derviş eyle dostıla biliş eyle (229/ 167: 2)*
- gönlünü yağmalamak : *Dost gönlümü yağmaladı n'olsa gerek şimden girü (369/ 286: 1)*
- gönlü gözü toymamak : *'Işk denizine gark olup gönlüm gözüm toymaz benüm (297/ 214: 4)*
- gönül almak : *Gönül almagı hüblara nisbet ider (125/ 69: 4)*
- gönülден cûş kılmak : *Çün gönülден cûş kıldı ben niçe pinhân alam (282/ 201: 41)*
- gönülден pâsı gitmek : *Erenlerdür Tanrı hâsı silerler gönülден pâsı (405/ 314: 3)*
- gönül elden ele düşmek: *On iki sünügüm yazarlar elden ele düştü gönül (214/ 152: 6)*
- gönül ele getürmek : *Bir gönül ele getür ferâgât ol geç otur (498/ 396: 13)*

⁵² Pişman olmuş gönül eğer bilirsen kıyâmetin yüz suyudur (şeref, övünç) herkesi dağınık bırak, yurtsuz barksız bir divane ol.

⁵³ Benim perişan gönlüm asla gonca gibi açılmaz, yüreğimden keder gider diye bu sebeple Hotan'a geldim.

⁵⁴ Ey kalender gönlüm sen şād ol, binlerce gam kederden azad ol, gönlüne bir bulut çökerse onu yok et ki sen Hak yolunda gidersen iş düzelir.

⁵⁵ 178/ 122: 8, 363/ 279: 14, 148/ 91: 5, 431/ 338: 3, 54/ 10: 3, 266/ 193: 2.

- gönül gamı git(er)mek : *Ma'şûkı ger sevdünise gider gönüldeki gamı* (503/402:2; 503/402:2)
- gönül gözi görmemek : *Gönül gözi görmeyince bu baş gözi görmeyiser* (71/ 24: 5)
- gönül gözün açmak : *Açdun ben de gönlüm gözün sultânunu gördüm mutlak* (184/ 128: 1)
- gönül gözi uyumak : *Gönül gözi uyur iken 'ışk neylesün sentün ile* (439/ 347: 1)
- gönül gözün kör eylemek: *Dünyâ gözün rûşen idlip gönül gözün kör eyledün* (439/ 347: 3)
- gönül itmek : *Uçmagun sermâyesi bir gönül itmek gerek* (202/ 141: 4)
- gönül katmak : *Et ü deri endâm çatan 'âlemlere gönül katan* (270/ 195: 7)
- gönüllerde bitme(me)k : *Bir kelecı gelmez dile gönüllerde bitmeyince* (418/ 325: 4)
- gönüller düzmek : *Girdüm gönül sınıgına gönülleri düzer oldum* (303)
- gönüllerde yir eylemek: *Gönüllerde yir eylemek Muhammed'e gelmiş durur* (167/ 112: 6)
- gönül pasını silmek : *Siler gönüllerden pâsı yirine nûr toldurmaga* (423/ 329: 5)
- gönül pâsın yu(n)mak : *Gönül pâsın yudunısa kibr ü kini kodunısa* (70/ 24: 3)
- gönül sımak : *Bir kez gönül sıdunısa gerekse yüz yıl yol dokı* (112, 465)
- gönül kararmak : *Şeyâtin fırsatın buldı gönül kararuban öldi* (300/ 218: 3)
- gönül şehrine girmek : *Girdüm gönül şehrine daldım onun bahrine.* (393/ 302: 15)
- gönül virmek : *İki cihanı unudur sana gönül viren kişi* (473/ 372: 1)⁵⁶
- gönül(ler) yapmak : *Dostun evi gönüllerdir gönüller yapmağa geldim.* (245/ 179: 2)⁵⁷
- gönül(ler) yıkmak : *Emek yimesin hacca bir gönül yıkarısa* (386/ 299: 3)⁵⁸
- gönül yunmak : *Dilden nesnene gelmez suyla gönül yunmaz* (395/ 304: 5)⁵⁹
- yüreği döymek : *Bu yol key ince yoldur yüreği döyen gelsün* (319/ 237: 3)
- yüreklerin yakmak : *Mecnûn ider anasını yüreklerin yakar ölüm* (275/ 98: 9)
- gönle rahmet tolmaq, gönlü gen olmak, gönül bağlamak, gönülde kelecı bitmek, gönülde teşvişi olmak, gönülde yol bulmaq, gönül gözi, gönüller gütmek, gönül oynamak, gönül yere düşmek, yüreğe yara urmaq, gönle düşmek, gönül kulağıyla dinlemek, gönül ilişmek, gönle pas oturmak, gönle girmek, vs.

Babarahim Meşreb'in mısralarında geçen mısralar;

ko'ngul olmoq : *Tuman ming ishva birla ko'nglum oldi sho'xi jonona.* (Mashrab, 2004: 14)

: *Ko'ngul oldurgan kishilardin biling dil rozini,*

ko'ngulning uyın xarob aylamaq : *Ayladi ko'ngulning uyın xarob,* (Mashrab, 2004: 43)

ko'ngle tusmaq : *Tushubdur ko'ngluma darding, kima aytay, kima yig'lay,* (Mashrab, 2004: 48).

ko'ngulni shod qilmaq: *Oning yodi bilan har dam ko'ngulni shodlar qilsam.* (Mashrab, 2004: 65)

ko'ngul bermek : *Dunyoga ko'ngul bersa kishi bo'lg'usi rasvo.* (Mashrab, 2004: 91)

⁵⁶ 96/ 45: 7, 101/ 49: 1, 119/ 63: 1, 238/ 174: 3, 314/ 232: 6, 320/ 238: 5, 328/ 246: 1.

⁵⁷ 428/ 335: 12, 514/ 410: 4.

⁵⁸ 42/ 1: 8, 228/ 166: 1, 203/ 142: 4, 305/ 224: 3, 428/ 335: 12.

⁵⁹ 70/ 24: 2.

- köngül üzme : *Mashrab, seni deb ushbu jahondin ko'ngul uzdi*, (Mashrab, 2004: 91)
 köngle solmaq : *Sendin o'zganı agar ko'ngluma solsam, ey pari*, (Mashrab, 2004: 107)
 köngül şehri müyesser bolmoq : *köngül şehri müyesser bolsa imānlar toğar andın* (17/6)
 köngül cüş itmek : *ta köngül cüş itmeyin qılma hurüş* (59/17)
 köngül birkitmek : *halqa-i dinge köngül birkittiler* (141/85)
 köngül dūr eylemek : *her temennādın köngül dūr eyleding* (162/40)
 köngülni zengini açmoq : *köngülni zengini açkündek āšnā uçar* (10/5)
 köngülni kende kılmoq : *hırs u nahvetdin köngülni kende kıl* (11/68)
 köngüldin kötermek : *şekni köngüldin köter ey mihmān* (18/16)
 köngüldin dūr bolmoq : *rışe-i nahvet köngüldin dūr bolur* (47/5)
 köngülge kıltürmek : *köngülge kıltürür kāmıl kisi Arapça kısım var'ını* (Kuran, IV (Nisa), 106) (56/9)
 köngülge kılmek : *her sadā könglünge kılse ey lebib* (57/14)
 könglini ağrıtmag : *mūr bolsa könglini ağrıtmagın* (58/43)
 könglünge cā eylemek : *ğayr-ı Haqını eyleme könglünge cā* (59/23)
 könglüm şād bolmoq : *ey kalendervār könglüm şād bol* (62/31-32)
 öz könglige qan yıglamaq : *her kisi öz könglige qan yıgladı* (66/51)
 köngli melül bolmagey : *tā ki bolmagey anı köngli melül* (67/8)
 könglini tapmaq : *haste'ini könglini tapmaq kıyın* (76/19)
 könglingdin çıqmaq : *bu menliklerni könglingdin çıqar* (78/15)
 köngülge salmaq : *şürüş-i maşşerni zūd könglümge sal* (90/42)
 köngül almaq : *mazlümni könglini hem almadım* (105/27)
 könglünge cā birmaq : *divni könglünge cā birmaq hatā* (178/24)
 köngülge cüş urmaq : *ğayret-i dindin köngülge urdı cüş* (180/8)
 köngülni kür itmek : *şübhe reh taptı köngülni kür iter* (184/62)
 köngülni şād itmek : *tāc-ı şāhi dip köngülni şād itip* (185/10)
 könglige tüş : *sūfilerni könglige tüşti hacil* (186/46)
 könglini nā-şād itmek : *niçe mü'min könglini nā-şād itip* (70/9-10)

c. Atasözü:

Yunus'un mısralarında geçen atasözleri:

Dosta gidenin yolu gönül içinden geçer. (431/ 338: 2).

Gönüllerde bâki ol ki pāk olasın. (298/366: 9)

Babراهيم Meşreb'in mısralarında geçen atasözleri;

Hemeni könglini almağğa bil bağlap qadem kıoygın

Kişini pâyige yol üstide seng-i girân bolma (142/8)⁶⁰
Kem tut imdi âşnâlikni anga
Divni kõnglünge cā birmağ hatā (178/24)⁶¹

III. Sonuç

Yunus Emre ve Babarâhim Meşreb'in asıl özellikleri, dinî ve tasavvufî şahsiyetleridir. Onların şiirlerinin tamamında din ve tasavvuf konusu işlenmektedir. Yunus'un da Meşreb'in de gönlünde Allah aşkı, peygamber sevgisi ve ehl-i beyt muhabbeti vardır. Her iki şairimiz de tarikat ehlidir, her ikisi de derviştir.

Yunus Emre ve Babarâhim Meşreb'de gönlün tasvir edildiği benzetmeler karşılaştırıldığında aynı bakış açısının hâkim olduğu görülmektedir. Örneğin; gönlün bir mülke, eve, şehre, kuşa, tahta, hücreye, vs. benzetilmesi her ikisinde de varken gönlün kaleye benzetilmesi gibi bazı örnekler şairlerimizde farklı kullanımlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ahmed Yesevî çizgisini sürdüren her iki şairimiz şiirlerinde gönül kavramını dinî- tasavvufî edebiyatın çizdiği çerçeve içinde kullanmışlardır. Yesevî etrafında oluşan tasavvufî görüşün 13. yüzyılda Yunus Emre ile Anadolu'ya taşındığı görülmektedir. Yunus'ta olduğu gibi, ondan birkaç yüzyıl sonra 17. yüzyıl sonu ile 18. yüzyıl başında bir görüşe göre Nemengan, bir başka görüşe göre de Andican'da doğan Çağatay edebiyatı şairlerinden Babarâhim Meşreb'le devam eden bu tasavvuf çizgisinin içinde gönül kavramı oldukça önemli bir yere sahiptir. Çünkü gönül hem Yunus'ta hem de Meşreb'de birbirine yakın benzetmelerle kullanılmakta, genel kabul olarak da Tanrı'nın mekânı olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanrı'nın mekânı olan gönle her iki şairde de kutsallık atfedilmiştir. Gönül, şairlerimizin mısralarında tasavvufun soyut aleminden çıkarak dünyevi alemde somut hale getirilmiştir.

Soyut bir kavram olan gönlün sınırlarını çizmek mümkün değildir. Gönül, tasavvufta değişik mekânlar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Burası ya Tanrının mekânı ya da onun hükmüne göre bir saray, bir ev, herhangi bir mülk veya bir hücredir. Bu şekilde sınırları çizilerek somutlaştırılan gönül, her iki şairimizde de varlık dünyasındaymış gibi gösterilmeye çalışılmıştır. Gönül mekân olarak tasvir etmek insanın sığınma arzusunun bir göstergesidir. Tasavvufta gönlün mekânlaştırılması tamamen bu sığınma ve güven duyma isteğinden ve kaynaklanmaktadır.

Şairlerimizde gönül, kimi zaman da teşhis sanatıyla kişileştirilerek bazen hasta, bazen çaresiz, bazen de sarhoş bir kişi gibi tasvir edilir. Bu tasvirlerde gönlün bir insan gibi aciz oluşunun anlatıldığını görürüz. Gönül aşk elinden çaresizdir. Aşığın bu çetin yoldaki sıkıntıları onu acze düşürmektedir. Aşık sevdiğinden yani Tanrısından ayrı da olsa ona kavuşsa da acı çeker ve acizdir.

Kuş gibi tasvir edilen gönül de Tanrı yolunda şekil değiştirmekte, ancak yönü yine her zaman ona dönük olan bir varlık olarak vasedilmektedir.

⁶⁰ Herkesin gönlünü almak için bel bağlayıp adım at ancak sakın birinin yoluna taş koyma.

⁶¹ Aşinalığı şimdi ona eksik tut, şeytanı gönlüne yerleştirmek hatadır.

Tasavvufun amacı gönül terbiyesidir. Bu durum, her iki şairimizde de gönül merkez alan tasavvufi bir yaklaşımın kabullenildiğini gösterir. Bu açıdan iki şairin aynı kabullerle ve aynı kültürün devamlılığı içinde şiirler kaleme aldıkları görülmektedir.

Kaynaklar

- AKBALIK Esra (2013). "Yunus Emre'nin Şiirlerinde 'Gönül' İmgesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/26: 20-28.
- EREN Abdullah (2018). "Klasik Türk Şiirinde Tasavvufi Açından Tûr-i Sinâ", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı 4 (Ağustos)/197-210.
- GEDİK Sadi (2010). *Baba Rahim Meşreb'in Kitâb-ı Mebde-i Nûr Mesnevisi (İnceleme-Metin-Gramer-Dizin, Basılmamış Doktora Tezi)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ILKIR Ayşe (2018). "Yunus Emre'de Özgün Söz Kalıpları", *Yunus Emre ve Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Gelişim Sempozyumu*, Ahi Evran Üniversitesi, 2018.
- KANABALF Cemal (2013). *Baba Rahim Meşreb'in Kişiliği, Şahsiyeti ve Tasavvuf Anlayışı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KÜÇÜK Osman Nuri (2011). "İnsanın Hakikati: Gönül", *3. Uluslararası Eğitimde Kalite Kongresi, Hazret-i Mevlâna'nın Eserlerinde İnsan ve Eğitimi, Değerler Eğitimi – Bildiriler*, Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya, Turkey, s. 46-52.
- MASHRAB Boborahim (2004). *Dilim Daryoi Nurdur- Tanlangan She'rlar*, G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, Toshkent.
- SARAÇ Yekta (2000). "Tasavvuf Edebiyatında İçki Kavramına Giriş ve Yunus Emre Örneği", *İlmî Araştırmalar*, 10: 135-154.
- SUCU Nurgül (2010). "Mesnevî'nin Bir Beyti Işığında Gönül Aynası ve Mevlânâ'nın "Gönül"e Bakışı", *Sûfi Araştırmaları*, Manisa, Yaz 2: 73-86.
- TATÇI Mustafa (1997). *Yunus Emre Divanı I-II*, Türk Edebiyatı Dizisi, MEB Yay., İstanbul.

İnternet Kaynakları

- <https://www.yenisafak.com/yazarlar/mustafa-kutlu/gonul-33625> (e-tarih: 14.04.2021)
- <https://semazen.net/serh-i-mesnevi-tahirul-mevlevi/> (e-tarih:14.04.2021)
- <http://lugatim.com/s/levh> (e-tarih: 17.04.2021).